

Лёс франтавіка Першай сусветнай вайны ў творчасці Максіма Гарэцкага

Суровая рэчаіснасць ваенных гадоў унесла істотныя карэктывы ў светаўспрыманне пісьменніка. Вынікам франтавых перажыванняў Максіма Гарэцкага з'явіліся такія творы, як дакументальна-мастацкая кніга «На імперыялістычнай вайне», апавесць «За што?», апавяданні «Генерал», «На этапе», «Рускі».

Выразная антымільтарысцкая скіраванасць твораў М. Гарэцкага – вялікая заслуга аўтара, які на аснове творчага ўспрымання лепшых дасягненняў класічнай літаратуры выпрацоўваў плённую традыцыю нацыянальнай мастацкай прозы, погляд на вайну як вліскую ўсенародную трагедыю [1].

У творах часоў імперыялістычнай вайны М. Гарэцкі робіць акцэнт на маральнай адказнасці асобы за здзейсненыя ўчынкі, што засведчыла высокі ўзровень разумення пісьменнікам прыроды чалавека. Менавіта ў гэты час яго жыццё відавочна ўскладнілася, а супярэчнасці грамадскага характару выявілі сябе ў сааблівай вастрынэй. Чуйны да змен у грамадскай псіхалогіі і зрухаў у сацыяльнай рэчаіснасці, пісьменнік не мог не зрагаваць на іх [2].

Пафасам антыэстэтызацыі вайны прасякнута апавяданне «Генерал», канфлікт у якім будучца на сутыкненні двух несумяшчальных поглядаў на жыццё – мілітарысцкага і гуманістычнага. Абураны пасіўнасцю расійскіх салдат, якія не адчуваюць «прыгажосці вайны» як выяўлення здаровага духу нацыі, стары генерал аказваецца непасрэдным віноўнікам бессэнсоўнай гібелі прапаршчыка, які быў вымушаны дэманстраваць смеласць і гераізм. «Слава загінуўшым сынам бацькаўшчыны», – такой цынічнай тырадай адзначыў стары ваяка недарэчную смерць маладога афіцэра.

Калі генерал, носьбіт афіцыйнай ідэалогіі, у сваіх дзеяннях кіраваўся антыгуманнай філасофіяй, бесчалавечнай мараллю, дык герой

апавядання «Рускі» пайшоў на забойства мірна настроенага аўстрыяка па прычыне духоўнай і інтэлектуальнай нясталасці, баючыся начальства і не жадаючы быць запозраным у баязлівасці. М. Гарэцкі псіхалагічна дакладна паказаў, як бяздумнасць «рускага» перамагла думку, як неўсвядомлена цёмнае, агрэсіўнае ўзяло верх над чалавечым пачуццём.

Але на адпостраванні маральнага злачынства салдата пісьменнік не спыніўся, а знайшоў неабходны ракурс, каб засяродзіць увагу на тым, як герой усвядоміў антыгуманны характар учынку, вынікам чаго стала яго цяжкая хвароба, безнадзейнасць. Салдат спрабуе апраўдацца перад самім сабой, суцішыць дакоры сумлення. Асабістая персанальная віна салдата тут як бы падзелена на ўсіх воінаў пароўну. Яна становіцца віной калектыўнай.

Адной з канкрэтных праяў Гарэцкага-празаіка на новым этапе творчасці было тое, што тэма вайны не зводзілася ім толькі да праўдзівага ўзнаўлення батальных сцэн, да абмажэўкі ўласна франтавога акупнага жыцця. Гэтым аспектам ваеннай рэчаіснасці якраз і не асабліва захапляўся пісьменнік. Даволі ахвотна ён пераносіў дзеянне ў мірнае асяроддзе. Тым не менш яго герой, як, напрыклад, у апавяданні «На этапе», усё роўна аказваўся апаздэкаванай ахвярай вайны, ваеннага ліхалецця. «Стромкі, зграбы і самавіты» селянін-паляшук, які на фронце паказаў узор мужнасці за што і быў узнагароджаны чатырма георгіеўскімі крыжамі, па звароце дадому не можа ўтаймаваць пачуццяў крыўды, пераадолець душэўны надлом, выкліканы легкадумнымі, непаважнымі паводзінамі прыгажуні-жонкі. Пісьменнік дае, аднак, магчымасць меркаваць, што гэтыя падазрэнні не болей, чым плён фантазіі салдата, які на фронце не раз сутыкаўся з праявамі маральнай разбэшчонасці, эгаізму, здрады і які ўсё гэта беспадстаўна пераносіць на жонку.

Адметнасць аўтарскай канцэпцыі чалавека на дадзеным этапе творчасці бачыцца ў тым, што пісьменнік-гуманіст не толькі шчыра спачуваў сваім героям як ахвярам несправядлівага сацыяльнага ладу, ахвярам злой людскай волі ці канкрэтных грамадскіх, бытавых умоў, але і на поўны голас гаварыў пра асабістую адказнасць чалавека за свае ўчынкi, справы, паводзіны – адказнасць перад жыццём, перад нашчадкамі і будучыняй. Логікай сюжэтнага развіцця і эмацыянальным ладам твора праводзіцца думка, што пэўная доля віны і маральнай адказнасці ёсць заўсёды і ў кожнага.

Апавяданне «Рускі» датуецца, паводле аўтарскага запісу, 1915 годам. Упершыню апублікавана яно ў №1 часопіса «Полымя» ад 1925 г., яно, як мяркуюць даследчыкі, па першапачатковай задуме павінна было ўвайсці ў мастацка-дакументальную кнігу «На імперыялістычнай вайне» (1926), аднак засталася самастойным творам [1].

Зрэшты, апавяданне «Рускі» неаднойчы і цалкам абгрунтавана ставілася крытыкамі і літаратуразнаўцамі побач з сусветна вядомымі творамі замежных аўтараў аб Першай сусветнай вайне (праўда, часта пры гэтым аказвалася як бы ў цені кніга «На імперыялістычнай вайне»). Ёсць усе падставы для высвятлення агульнага і самабытнага ў апавяданні М. Гарэцкага і творах іншых пісьменнікаў ваеннай тэматыкі. Так, напрыклад, Васіль Быкаў пісаў у кнізе мемуараў «Доўгая дарога дадому» (2002): «Ваенная сутнасць наогул наўрад ці мяняецца праз стагоддзі... Мінае час, і ўсе зліваюцца ў адно ёмістае і ненавіснае людзям азначэнне – вайна» [3]. Галоўны герой апавядання прыходзіць да сакраментальнага разумення, што ўсе людзі на зямлі з'яўляюцца братамі, і толькі вайна падзяляе іх на сваіх і чужых. М. Гарэцкі-псіхалаг піша пра яго ўнутраны стан: «Аж рукі трохі дрыжэлі, і было брыдка, што так блазнуе, быццам не ворага забіў, а якога свайго». Дарэчы, Алесь Адамовіч звязваў семантыку апавядання «Рускі» з біблейскім паданнем, маючы на ўвазе душэўную драму героя пасля ўчыненага ім забойства: «Застаўся толькі чалавек – нібы першы на зямлі, той, што забіў...» [2, с. 4].

М. Гарэцкі, як вядома, неаднойчы трактаваў вайну як самагубства, пісаў пра яе атрутны ўплыў на чалавека. Гэты матыў гучыць у адным з эпизодаў «Запісам», дзе распавядаецца, як батарэя Задумы пабіла сваю ж пяхоту. Сымвалічным уяўляецца апісанне могілак у Гарэцкага: «Крыжы на полі, на краях лесу, ля дарогі за канаваю. Змывае дождж слабыя карадашныя напісы: «Тут пакояцца рускія воіны...» Відаць, у адной магіле пахаваны і немцы, бо на адной з іх стаіць другі крыж з напісам: «Тутака пакояцца германскія воіны...». Яшчэ дошка: «Магіла воінаў-яўрэяў». Аднолькавыя надпісы, аднолькава дарэмна пакладзеныя жыцці. Асабліва недвухсэнсоўна гэта праяўляецца ў шматлікіх эпизодах кнігі «На імперыялістычнай вайне», у адчайна-горкіх роздумах Лявона Задумы: «А ўсе скаты двухногія. Хай жыве вайна – знішчэнне скатоў скатамі! Мы не людзі, мы – быдла...»; «А я ж пасабляю, не – не пасабляю, а сам разам з другімі старанна забіваю людзей.

Забіваю такіх жа нявольнікаў, як сам. Што гэта я раблю? Пакуль што я не адчуў усяе глыбіні гэтага жаху! Не адчуў, а толькі думаў, што тут – вялікі страх, і жудасную сутнасць гэтага страху я зразумею толькі некалі пасля...». Кнігу «На імперыялістычнай вайне» даследчыкі даўно вылучылі з усіх твораў Гарэцкага. Адразу пасля выхаду ў свет асобным выданнем яна была пастаўлена ў адзін шэраг з лепшымі творамі заходнееўрапейскіх раманістаў таго часу пра Першую сусветную вайну. М. Гарэцкі ад імя лірычнага героя піша: «Тэрмін службы для вальнапісаных пачынаўся ў рускім войску 1 ліпеня. Дык у самым канцы чэрвеня 1914 г. ехаў я ў бязлюдным вагоне трэцяга класа па знямелых ад пякоты і пылу і такіх убогіх жмудскіх палях у N-скую артылерыйскую брыгаду, што кватаравала ў глухім і невядомым мястэчку недалёчка ад нямецкае граніцы...».

Праўдзівасць гэтых і падобных да іх радкоў пацвердзіў А. Адамовіч: «І можаце быць упэўнены, што так і было ўсё, так і пачыналася ў самога М. Гарэцкага... факт, рэальная падзея, дакладная фраза, лік, дата – усё гэта запісвалася М. Гарэцкім так, быццам загадзя адчуваў пісьменнік эстэтычную радасць ад факта, які паступова стане гісторыяй і, адфактураны часам, набудзе раптам эстэтычнае гучанне».

М. Гарэцкі паказвае, што вайна – крыніца сапраўднага здзічэння чалавека: перад намі жудасныя карціны знявечанай зямлі, знявечаных маральна і фізічна людзей, якія сьціліся, каб забіваць падобных да сябе. Аўтар не ідэалізуе сваіх герояў. Гарэцкі, напрыклад, не апускае нават факты марадзёрства на вайне: «Я знайшоў новенькі нямецкі бінокль; узяў, пачапіў сабе цераз плячо... другія салдаты пручь рыжыя, касматыя нямецкія рэнцы, поркаюцца ў іх. Цягнуць адтуль, з нейкай радаснай прагавітасцю і быццам небяспекаю, алавяную лыжку, мыла, ручнічок, кавалачак белага хлеба. Відэльцы і сталовыя нажы выкідаюць набок, як непатрэбшчыну для салдата». Але тут жа чытаем: «...У добрай, бліскучай, з вялікім залатым арлом, афіцэрскай касцы знайшоў я недапісаны ліст забітага... Мне запякло каля сэрца, зрабілася сорамна, цяжка. Я ўлажыў ліст у каску і скарэй кінуў яе, але абдумаўся і палажыў на грудзі труп. І тады яшчэ бачыў, што наш батарэец Талстоў, слаўны хлопец, узяў аднаго забітага немца за руку, патрымаў яе, адубелую, і ціхенька палажыў...». Як бачым, нават вайна не можа цалкам знішчыць у чалавеку яго гуманнага пачатку.

Пра глыбока гуманістычную накіраванасць твора сведчыць уменне аўтара за неабсяжнай, невымернай драмай усяго чалавецтва ўба-

чыць драму канкрэтнага чалавека, паказаць, што з такіх індывідуальных драм і складаецца агульная трагедыя [5, 6].

Класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі заклаў падмурак трагічнай танальнасці ў мастацкім асэнсаванні лёсу ўдзельнікаў ваенных падзей. Салдат не адчувае сябе героем, не разумее, дзеля чаго павінен ісці забіваць такіх жа як ён, простых байцоў. Выразна прачытваецца ў яго творчасці залежнасць чалавека ад абставін, але залежнасць можа быць часткова перапынена маральнай гармоніяй добра і зла ў душы чалавека, яго скіраванасцю ў бок праўды, справядлівасці, ісціны.

Літаратура

1. Біяграфія Максіма Іванавіча Гарэцкага // Мая Беларусь [Электронны ресурс]. – Рэжым доступу: <http://belsoch.org/?pg=biograph&bio=28&pstr=3>. – Дата доступу: 13.04.2014.
2. Гарэцкі, М. Успаміны, артыкулы, дакументы. – Мінск, 1984.
3. Гарэцкі, М. Збор твораў: у 4 т. / М. Гарэцкі. – Т. 1. – Мінск, 1984.
4. Адамовіч, А. О современной военной прозе / А. Адамович. – М., 1981.
5. Мушынскі, М.І. Максім Гарэцкі / М.І. Мушынскі // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. – Мінск: Бел. навука, 1999–2003. – Т. 1: 1901–1920 / НАН Беларусі, АДДЗ-не гуманіт. навук і мастацтваў, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – 2-е выд. – 2003. – С. 381–426.
6. Мушынскі, М. Падзвіжнік з малой Багацькаўкі: жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага / М. Мушынскі. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск: Беларуская навука, 2013. – 543 с.

Забродская В.С. (Мінск)

Топас Муз у эпіталамах другой паловы XVI – першай паловы XVII стагоддзя

Са старажытных часоў паэзія з'яўлялася своеасаблівай формай гістарычнага мыслення, таму і для творцаў эпохі Адраджэння было характэрна адзіваць тое, што годна застацца ў памяці сучаснікаў і нашчадкаў [1, с. 28]. Музы ў персаніфікаванай форме адлюстроўваюць гэту ідэю, бо яны паводле грэчаскай міфалогіі з'яўляюцца дочкамі вярхоўнага бога Зеўса і Мнемзіны (багіні памяці). У іх абавязкі ўваходзіць праслаўляць гераічнае, вартае вечнай памяці. Менавіта таму гэты топас здаўна сустракаецца ў самых розных творах: ад эпапей да лірычных вершаў.

Прыгадаўшы радкі старажытных аўтараў (Гамера, Вергілія, Гесіода, Піндара, Вакхіліда і інш.), дзе згадваюцца імёны дзевяці Муз, польскі даследчык Я. Бжазоўскі для твораў, прымеркаваных да розных нагод (нараджэння, шлюбу, прыезду і г. д.), акрэсліў наступныя